

БОРОТЬБА ЗА АФРИКАНСЬКІ РЕСУРСИ: „НАФТОВИЙ” АСПЕКТ СУДАНСЬКОЇ КРИЗИ

У статті автор розглядає суданську кризу як складову боротьби провідних світових держав за африканські природні ресурси. Особливо підкреслюється роль „нафтового” фактору у суперництві Китаю та США. Аналізуються позиції Китаю, США та Франції стосовно врегулювання конфліктів у Південному Судані та Дарфурі.

Ключові слова: Африка, Судан, конфлікт у Південному Судані, конфлікт у Дарфурі, китайсько-американське суперництво за нафту.

Шуляк С. В.

БОРЬБА ЗА АФРИКАНСКИЕ РЕСУРСЫ: „НЕФТЯНОЙ” АСПЕКТ СУДАНСКОГО КРИЗИСА

В статье автор рассматривает суданский кризис как составляющую борьбы мировых держав за африканские природные ресурсы. Особо подчеркивается роль „нефтяного” фактора в соперничестве Китая и США. Анализируются позиции Китая, США и Франции относительно урегулирования конфликтов в Южном Судане и Дарфуре.

Ключевые слова: Африка, Судан, конфликт в Южном Судане, конфликт в Дарфуре, китайско-американское соперничество за нефть.

Shulyak S.

FIGHTING FOR AFRICAN RESOURCES: „OIL” ASPECT OF SUDAN CRISIS

In this article the author examines Sudan crisis as a part of the leading world nation’s fighting for African natural resources. In particular the role of „oil” factor is underlined in the rivalry between China and USA. The positions of China, the USA and France concerning the conflicts in Southern Sudan and Darfur are analyzed.

Key words: Africa, Sudan, Southern Sudan conflict, Darfur conflict, China-U.S. Oil Rivalry.

Зростаючий дефіцит ресурсів є однією з головних причин багатьох сучасних локальних та регіональних конфліктів. За оцінками російських аналітиків, незважаючи на активне запровадження ресурсозберігаючих технологій, попит на сировину до середини століття зросте на 50-60%. При цьому ситуація ускладнюється диспропорцією між чисельністю населення, рівнем соціально-економічного розвитку держав і наявністю на їх території природних ресурсів. У загальному вигляді ця диспропорція виявляється вже в тому, що населення розвинутих країн складає 16%, а тих, що розвиваються – 52% загальносвітового, тоді як споживання мінеральної сировини знаходиться у протилежному відношенні – 52 та 21% відповідно [1]. За цих умов посилюється стратегічне суперництво провідних економік світу за дефіцитні ресурси. Як свідчить початок нового тисячоліття реальні дії багатьох держав на світовій арені все частіше визначаються прагненням забезпечити контроль над дефіцитними природними ресурсами чи то на глобальному, чи то на регіональному, чи то на локальному рівні.

Однією з головних арен зазначеного суперництва є африканський континент, який володіє покладами майже усіх видів корисних копалин, у тому числі й енергетичних. При цьому, до цієї боротьби окрім традиційних учасників, таких як США та Франція, все частіше долучаються нові (Китай, Індія), зростаючі економіки яких потребують усе більше ресурсів.

Серед африканських країн, які викликають інтерес з боку провідних світових гравців, чи не найбільша увага зараз прикута до Судану, величезний конфліктний потенціал якого, фактично поставив на порядок денний питання про подальше існування цієї країни як єдиного політичного організму. Велика вірогідність розпаду країни у найближчий час, у свою чергу ставить питання про контроль та використання наявних у країні ресурсів (передусім нафти) у яких зацікавлені як місцеві суданські актори, так і регіональні та світові гравці.

Фактори, що спричиняють спалахи збройних конфліктів у Судані достатньо різноманітні: від історико-цивілізаційних, у тому числі етнічних та релігійних, до економічних і соціально-політичних.

Судан – поліетнічна та поліконфесійна країна. Як і в багатьох державах Африки, сучасні кордони Судану формувалися ще в колоніальний період, і певною мірою є штучними. Вони проходять по районах проживання та міграції декількох племінних і етнічних спільнот. Тому новітня історія Судану була сповнена конфліктами за контроль над природними джерелами існування – пасовиськами, караванними шляхами, джерелами води тощо. Низькі темпи економічного розвитку консервували високий рівень залежності швидко зростаючого населення країни від природних факторів існування, що є потужним джерелом підживлення накопиченого в країні конфліктного потенціалу. Проте головною причиною збройних конфліктів на території Судану стала згубна політика авторитарних режимів. Їх неефективне управління, широкомасштабна корупція, насильницька ісламізація районів, населених християнами та анімістами, свідоме розпалювання конфліктів між різними етнічними та конфесійними групами, заради забезпечення контролю над тими чи іншими регіонами країни [2, с. 255-256]. У цих умовах у декількох регіонах Судану склалася масова соціальна база для організації різноманітних антиурядових рухів і груп, а також напіванархічних і, навіть, відверто кримінальних збройних формувань.

Протягом другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. у Судані сформувалися декілька осередків відкритого збройного протистояння між населенням окремих регіонів і центральним урядом країни¹. Серед них найбільший вплив на сучасну політичну ситуацію в Судані, безумовно, здійснюють конфлікти у Південному Судані та Дарфурі. На півдні негроїдне населення (християни та анімісти за віросповіданням) тривалий час виборювало право на автономію від центрального уряду, який представляє інтереси арабо-мусульманської Півночі. Цей конфлікт, набув форми повномасштабної громадянської війни, яка з перервами тривала фактично з середини 1950-х рр. до 2002 р. У січні 2005 р. між урядом і провідною політичною організацією Південного Судану – Суданським народно-визвольним рухом (СНВР) було підписано Всеохоплюючу мирну угоду (ВМУ), яка, зокрема, передбачала надання південним штатам широкої автономії, інтеграцію СНВР до політичного життя країни (було сформовано уряд національної єдності, в якому лідер СНВР Дж. Гаранг отримав посаду першого віце-президента; СНВР також отримав 28 % місць у парламенті країни), справедливий розподіл прибутків від продажу нафти (50 % - центральному уряду і 50 % – уряду Південного Судану), а головне – визнала за Півднем право на самовизначення (було передбачено проведення референдуму щодо майбутнього південних штатів) [4, р. 8]. Референдум щодо майбутнього Південного Судану має бути проведений у 2011 р., і враховуючи настрої

¹ Слід зазначити, що протистояння центру та бунтівних регіонів відбувається в умовах хронічної політичної нестабільності в самому центрі. У період з 1959 до 2004 р. у Судані було зафіксовано три перевороти, 10 спроб захоплення керівних позицій у державі, 7 невдалих заколотів та 5 „переворотів які нібито планувалися” [3, с. 226]. До речі, діючий президент Омар аль-Башир також прийшов до влади внаслідок військового перевороту у 1989 р. Сьогодні головними політичними опонентами президента та очолюваної ним Партії національний конгрес (ПНК) є усунута ним від влади партія „аль-Умма”, яку очолює впливовий у країні клан аль-Махді, а також ісламістський Національний ісламський фронт (НІФ) на чолі з Хасаном ат-Турабі, який до 1999 р. був союзником аль-Башира.

політичної еліти та населення Півдня, більшість експертів очікує, що результатом скоріше за все стане проголошення незалежності.

Майже зразу після припинення збройного протистояння на півдні різко загострилася ситуація на заході країни в Дарфурі. З початку 2003 р. там спалахнули сутички між загонами „джанджавід” (ополчення арабських племен), яких підтримує центральний уряд, та двома опозиційними центру угрупованнями, що складаються з представників неарабських етносів – „Суданська визвольна армія” (СВА) та „Рух за справедливість і рівність” (РСР)². Рівень насильства, набув величезних масштабів і призвів до гуманітарної катастрофи. Більше 200 тис. загинули, а приблизно 2,5 млн. стали біженцями. Дії „джанджавід” викликали звинувачення суданського уряду у геноциді з боку світової спільноти, та її втручання у дарфурський конфлікт. У регіоні було розгорнуто спільну миротворчу місію ООН та Африканського Союзу (ЮНАМІД) та розпочато переговорний процес між сторонами конфлікту за участю міжнародних посередників. Рівень збройного протистояння суттєво знизився, проте досягти остаточного врегулювання не вдається, значною мірою, через фрагментованість повстанських угруповань, яка значно ускладнює переговорний процес.

Зацікавленість світової спільноти ситуацією в Судані визначається не лише гуманітарними проблемами, хоча вони, безумовно, суттєвим чином впливають на її ставлення до сторін конфлікту (чого варте лише безпрецедентне рішення Міжнародного кримінального суду, у березні 2009 р., видати ордер на арешт діючого президента О. аль-Башира за звинуваченням у військових злочинах і злочинах проти людства). Все більш помітними стають і суто прагматичні міркування, якими керуються зовнішні актори, залучені до суданських справ. Мова йде про зацікавленість потужних світових гравців у доступі до природних ресурсів Судану, насамперед нафти, активний видобуток якої розпочався у 1990-х рр³.

На думку аналітиків з International Crisis Group, „нафта була ключовим питанням у багатьох суданських конфліктах”, передусім, це стосується громадянської війни на півдні країни, де розташовані 80% її нафтових резервів [6, р. 22–23]. Поширення конфліктів на півдні, сході та заході країни частково було викликано саме концентрацією матеріальних благ в руках столичної еліти. Лівова частка прибутків від нафти спрямовується на розвиток Хартуму та прилеглих районів (приблизно 70 % усіх зовнішніх фінансових надходжень до Судану спрямовуються до штату Хартум), щоб зміцнити тут підтримку правлячої партії, тоді як інші регіони ігноруються [6, р. 23]. Саме завдяки прибуткам від нафти хартумський режим, навіть в умовах міжнародного тиску, спроможний підтримувати свій військовий потенціал (навіть після укладання ВМУ у 2005 р., за якою половину нафтових прибутків слід передавати уряду автономного Південного Судану).

Ситуація може ускладнитися у разі проголошення Південним Суданом незалежності, а це вважають найбільш вірогідним наслідком референдуму, що має відбутися у 2011 р. Тоді більшість нафтових резервів опиниться або на території вже незалежного Півдня або у спірних прикордонних районах (таких як Аб'ей, територіальна приналежність якого, за ВМУ, також має визначатися на місцевому референдумі [4, р.65]), а Хартум збереже лише

² Майже 100% мешканців Дарфура (з арабської „Дарфур” перекладається як „дом Фур”; фур – негроїдний народ – нащадки підданих потужного султанату, що існував тут з XVI до початку XX ст.) сповідують іслам і використовують арабську мову для міжплемінного спілкування. Його населення складається із землеробів і скотарів, з яких від 50 до 60% вважають себе арабами, а інші належать до неарабських племен (фур, загава, массаліт). Араби – переважно скотарі, неараби – землероби (хоча є й неарабські скотарські племена, передусім загава). Саме тому існують історичні протиріччя (у тому числі боротьба за земельні та водні ресурси) не тільки між арабами та неарабами, але й між групами неарабського населення. Зокрема між землеробами (фур) та скотарями (загава).

³ На січень 2009 р. підтверджені нафтові резерви країни оцінюються приблизно у 5 млрд. барелів (п'яте місце в Африці). Причому найбільші поклади сконцентровані у басейнах, Муглад і Мелут на півдні країни, тобто у районах збройних конфліктів [5, р. 2–3].

контроль над транзитом південної нафти, яка вивозиться через Порт-Судан. Для обох урядів контроль над нафтовими ресурсами є критичним для їх виживання, адже нафта забезпечує 65 % річних прибутків центрального уряду та 98 % річних прибутків уряду Південного Судану [5, р.1] Тому саме питання забезпечення контролю над нафтовими ресурсами, зокрема контролю над нафтоносними регіонами, може спровокувати нову війну між Півднем і Північчю. Вже зараз південні урядовці звинувачують центральний уряд у приховуванні реальних розмірів видобутку нафти, а відповідно й прибутків [7, р. 34].

Серед зовнішніх акторів, зацікавлених у нафтових ресурсах Судану, найбільшими можливостями для впливу на перебіг зазначених вище конфліктів володіє Китай. Сьогодні він є головним стратегічним інвестором у суданську економіку (китайські інвестиції в Судані, переважно у нафтовидобувну промисловість, оцінюються приблизно у 15 млрд. дол. [8, р. 10]). Саме Китаю належать і провідні позиції в експлуатації нафтових ресурсів Судану⁴. Незаперечним лідером серед компаній, з майже півтора десятка країн, що видобувають нафту у Судані, є Китайська національна нафтогазова корпорація (CNPC). Вона входить до складу трьох найбільш потужних консорціумів (GNPOC, Petro Energy E&P, Petrodar), на які припадає 98 % видобутку суданської нафти [9]. У 2008 р. Китай отримав 55 % експортованої Суданом нафти [5, р. 6].

Доступ до суданських енергетичних ресурсів має стратегічне значення для Китаю та є наріжним каменем його африканської політики. Швидко зростаюча економіка Китаю потребує усе більше енергетичних ресурсів. Зацікавленість Китаю у енергоресурсах, передусім, нафті, щорічно зростає і за прогнозами Міжнародного енергетичного агентства її імпорт до 2025 р. сягне 12,8 млн. барелів за добу, з яких 9,8 млн. барелів буде складати імпорт [10, р. 49–50]. Така перспектива змушує Китай постійно шукати нові джерела постачання енергії. З цією метою керівництво країни спонукає державні компанії встановлювати контакти з країнами, які володіють нафтовими ресурсами. Крім того, Китай намагається вирішити проблему диверсифікації цих джерел. Справа в тому, що близько половини імпортової нафти Китай отримує з Близького Сходу (передусім, із Саудівської Аравії) – регіону який характеризується високим рівнем нестабільності та відчуває потужний американський вплив. Тому Китай у своїй нафтовій стратегії робить ставку на Африку, на яку вже зараз припадає 28 % імпортованої ним нафти [1]. Її головними постачальниками є Ангола, Судан, Екваторіальна Гвінея, Нігерія та Республіка Конго. Серед них лідером є Ангола, яка у 2008 р. стала головним постачальником нафти Китаю, посунувши з цієї позиції Саудівську Аравію [10, р. 38]. Проте за ангольську нафту Китаю доводиться вести жорстку конкурентну боротьбу з американцями, які вже вклали у її видобуток більш ніж 4 млрд. дол. і зараз отримують приблизно 37 % нафтового експорту Анголи [1]. В цьому сенсі Судан, хоча й поступається Анголі за обсягом експорту, має суттєву перевагу – там внаслідок політичних факторів (напружені стосунки суданського режиму з США) немає американських компаній і Китай є монополістом.

Ці обставини визначають ставлення Китаю до суданських конфліктів та його суданську політику в цілому. Забезпечення своїх енергетичних інтересів, він пов'язує зі стабільністю існуючого у Хартумі режиму, а тому, надає йому усебічну підтримку,

⁴ Китайські нафтові компанії з'явилися у Судані лише у другій половині 1990-х рр. Уперше нафта на півдні Судану була відкрита у 1978 р. американською компанією Chevron. Проте початок так званої „другої громадянської війни” (1983–2005 рр.) змусив її, у 1984 р., припинити роботи, з міркувань безпеки, а потім, взагалі, продати свої нафтові концесії в Судані. Надалі розробку родовищ, відкритих Chevron, продовжували канадські Arakis та Talisman. У 1996 р. державні компанії з Китаю (China National Petroleum Corporation – CNPC), Малайзії (Petronas), Судану (Sudapet), а згодом до них приєдналася й індійська Oil and Natural Gas Corporation (ONGC Videsh), викупили права у канадців і утворили потужний консорціум Greater Nile Petroleum Operating Company (GNPOC), який зараз є лідером у видобутку суданської нафти. Частка Китаю в GNPOC складає 40 % [7, р. 18–19].

від постачання зброї, яка використовується урядом у боротьбі проти повстанських угруповань (Китай є головним постачальником зброї суданському режиму [11, р.1], мова йде навіть про бартерний обмін нафти на зброю [12, р. 606]) до підтримки в ООН. Тривалий час Пекін займав пасивну позицію щодо внутрішніх конфліктів у Судані, вважаючи за краще не помічати порушень прав людини суданським урядом (від насильницького виселення цивільного населення з районів видобутку нафти, до можливих актів геноциду у Дарфурі). Це цілком відповідало політиці „невтручання у внутрішні справи”, якої Китай намагається дотримуватися⁵. Він також зробив усе можливе для того, щоб мінімізувати зовнішній тиск на Хартум з боку США та ООН у зв'язку з дарфурським питанням (намагаючись не допустити запровадження економічних санкцій проти нього). Китай утримувався при голосуванні по більшості ключових резолюцій по Дарфуру в РБ ООН [8, р. 10–13; 13, р. 21].

З 2006 р. суданська політика Китаю стала більш гнучкою. Пекін почав демонструвати суттєву зацікавленість у врегулюванні суданських конфліктів. Китайське керівництво розуміє, що подальша підтримка лише однієї зі сторін (у даному випадку центрального уряду) може поставити під загрозу його енергетичні інтереси. Так, у разі проголошення незалежності Півдня, головні нафтові поля опиняться саме під його контролем, тоді як експортна інфраструктура залишиться на Півночі. А у разі поновлення збройного протистояння між ними, що є дуже вірогідним, видобуток нафти на півдні Судану взагалі може опинитися під загрозою.

Продовження конфлікту у Дарфурі, також починає загрожувати китайським інтересам. Зафіксовані випадки нападів дарфурських повстанців, незадоволених підтримкою Пекіном хартумського режиму, на нафтові поля GNPOC. Керівники РСР – найбільш потужного повстанського угруповання в Дарфурі, погрожують новими атаками і декларують наміри витіснити Китай з Судану. Вони також закликають західні нафтові компанії зайняти місце китайців у Судані, сподіваючись на більш справедливий розподіл прибутків [14, р. 4]. Крім того конфлікт у Дарфурі безпосередньо пов'язаний з внутрішнім конфліктом у сусідньому Чаді (адже уряди обох держав, перебуваючи у ворожих відносинах, підтримують повстанські угруповання у сусідній країні, використовуючи їх як противагу власній опозиції), де у Китаю також є нафтові інтереси, і він не зацікавлений у дестабілізації режиму президента І. Дебі. Більш того, ескалація дарфурського конфлікту загрожує дестабілізацією усєї Центральної Африки (враховуючи потужний конфліктний потенціал країн регіону, та їх залученість до справ один одного). Це може спровокувати збройне втручання Заходу, що також не в інтересах Китаю. У будь-якому разі Китай не бажає загострювати стосунки з США та Європою через політику суданського режиму, адже торговельні інтереси для нього не менш важливі ніж енергетичні. Тому Китай об'єктивно зацікавлений у політичному розв'язанні суданських конфліктів, що він і демонструє останнім часом.

Активне просування Китаю на африканський нафтовий ринок, викликає занепокоєння інших гравців, чий інтереси також вимагають встановлення контролю над африканською нафтою, насамперед це стосується США. Американські урядовці неодноразово висловлювали побоювання, що зростаючий вплив Китаю в Африці не лише завадить американським компаніям розробляти перспективні родовища нафти, але й дозволить йому конкурувати з США за лояльність місцевих урядів [13, р. 23–24].

За прогнозами Управління енергетичної інформації США, незважаючи на запровадження енергозберігаючих технологій, споживання рідких видів палива буде зростати. У 2007 р. Конгрес США розглянув „Акт про енергетичну дипломатію та безпеку”, який висуває енергетичне питання у якості головного пріоритету

⁵ Як заявив, у 2005 р., один з керівників китайського зовнішньополітичного відомства: „Бізнес є бізнес. Ми намагаємося відокремлювати політику від бізнесу... Я вважаю, що внутрішня ситуація в Судані є внутрішньою справою” [8, р. 11].

американської зовнішньої політики [1]. Тому американські ТНК докладають зусиль з метою захоплення нових покладів нафти по всьому світу, у тому числі в Африці, яку, як і в Китаї, розглядають у якості альтернативи нестабільному Близькому Сходу.

Залежність Сполучених Штатів від постачання африканських енергетичних ресурсів не дуже велика, проте вони планують до 2015 р. збільшити африканську частку свого нафтового імпорту з 15 до 25 %. В цьому сенсі Судан є перспективним об'єктом докладання зусиль. Як вже зазначалося, діяльності американських компаній тут перешкоджають політичні фактори. Американські, як і більшість, західних нафтових компаній були змушені залишити суданський ринок після запровадження адміністрацією Клінтона у 1997 р. економічних санкцій проти Судану через звинувачення у підтримці міжнародного тероризму та порушеннях прав людини⁶. Проте, вже адміністрація Дж. Буша декларувала наміри усунути перешкоди для роботи американських нафтових компаній у Судані, якщо будуть виконані умови ВМУ і поліпшиться ситуація у Дарфурі [13, р. 27].

Ті величезні зусилля які сьогодні докладають США для врегулювання суданських конфліктів, безумовно викликані не лише стурбованістю гуманітарною ситуацією в країні. „Боротьба за нафту може вважатися однією з причин, чому США, Норвегія та Велика Британія підштовхували мирні переговори між урядом Судану та СНВР після 2003 р. У замиреному Південному Судані можливості для інвестицій західних нафтових компаній можуть зрости без ризику бути втягнутими у порушення прав людини” [12, р. 606]. В свою чергу конфлікт у Дарфурі, враховуючи його регіоналізацію, загрожує американським нафтовим інтересам у Чаді, де Exxon Mobil і Chevron нещодавно збудували нафтопровід вартістю 3,5 млрд. дол. із Доба у центральному Чаді в Камерун [9].

Можливості США у просуванні своїх інтересів у Судані сьогодні певною мірою обмежені. Силовий варіант (збройне втручання, у тій чи іншій формі, з поваленням режиму аль-Башира) є небажаним (або неможливим), враховуючи, що США вже втягнуті у збройні конфлікти в Іраку та Афганістані. Тому американська адміністрація вдається до активної миротворчої діяльності та дипломатичного тиску на суданський уряд через міжнародні організації. Взагалі, слід зазначити, що американська політика стосовно Судану є достатньо суперечливою, що пояснюється тим, що адміністрація знаходиться під постійним тиском численних зацікавлених груп (від нафтового лобі до впливових правозахисних організацій), інтереси яких можуть суттєво різнитися.

Нарешті, ще один зовнішній актор, здатний суттєвим чином вплинути на перебіг боротьби за суданські нафтові ресурси, це Франція, яка традиційно розглядає Центральну Африку як сферу своїх інтересів. Хоча французька Total діє на суданському нафтовому ринку, інтерес Франції до суданських конфліктів, визначається, передусім, стурбованістю тим впливом який вони здійснюють на регіональну стабільність [8, р. 14]. Мова, насамперед, про дарфурський конфлікт, який дестабілізує ситуацію в Чаді та ЦАР – країнах стратегічно важливих з огляду на їх географічне розташування у центрі континенту і наявність вкрай необхідних Франції природних ресурсів, зокрема нафти та урану. Забезпечення стабільності профранцузьких режимів у цих країнах – це першочергове завдання. Головним інструментом французького впливу на ситуацію в Судані є ефективний контроль над дарфурськими повстанськими угрупованнями (зокрема, РСР), через їх тісні етнічні зв'язки з правлячою елітою Чаду. Їх боротьба проти хартумського режиму, який підтримує чадську опозицію, цілком відповідає французьким інтересам. На даному етапі Франція здійснює відчутний тиск на повстанців, з метою припинення насильства та активізації мирного процесу в Дарфурі та Чаді. Проте, за необхідності, вона може використати їх і для дестабілізації ситуації. Згадані вище напади РСР на китайські об'єкти цілком могли бути інспіровані французами, які, як і американці, також стурбовані зростаючим китайським впливом у регіоні.

⁶ Крім цього, у період з 2004 до 2006 р. додаткові санкції були запроваджені проти Судану як США, так і Європейським Союзом, і РБ ООН (перелік цих заходів див. [7, р. 11–12]).

Як підсумок, слід зазначити, що незважаючи на значну кількість і масштаби антиурядових рухів, вирішальний вплив на ситуацію в Судані та на перебіг боротьби за його ресурси матиме конфлікт на Півдні, від вирішення якого значною мірою буде залежати і доля інших конфліктів (і в країні, і в регіоні) і доля Судану як такого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Отчет по выполнению гранта Отделения общественных наук РАН по теме: „Стратегическое соперничество ведущих экономик мира за африканские ресурсы” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.inafran.ru/ru/content/view/142/68>. – Назва з титул. екрану.
2. Ткаченко А.А. Перспективы урегулирования внутрисуданских конфликтов / А. Ткаченко // Ближний Восток и современность. Сборник статей (выпуск тридцатый). – М.: Институт Ближнего Востока, Институт Востоковедения РАН, 2007. – С. 254–263.
3. Современная Африка: метаморфозы политической власти / отв. ред. А.М. Васильев ; Ин-т Африки РАН. – М.: Восточная литература, 2009. – 494 с.
4. The Comprehensive Peace Agreement Between The Government of The Republic of The Sudan and The Sudan People’s Liberation Movement / Sudan People’s Liberation Army [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.aec-sudan.org/docs/cpa/cpa-en.pdf>. – Назва з титул. екрану.
5. Sudan Energy Data, Statistics and Analysis - Oil, Gas, Electricity, Coal [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Sudan/pdf.pdf>. – Назва з титул. екрану.
6. China’s Thirst for Oil // Crisis Group Asia Report № 153, 9 June 2008 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.crisisgroup.org/library/documents/asia/153_china_s_thirst_for_oil.pdf. – Назва з титул. екрану.
7. Sudan Whose Oil? Sudan’s Oil Industry: Facts and Analysis, April 2008 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ecosonline.org/reports/2008/dossier%20final%20groot%20web.pdf>. – Назва з титул. екрану.
8. Meulen E. van der, Putten F.-P. van der. Great Powers and International Conflict Management – European and Chinese Involvement in the Darfur and Iran Crises / Emma van der Meulen and Frans-Paul van der Putten. – Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael, January 2009 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.clingendael.nl/publications/2009/20090225_cscr_sec_paper_great_powers.pdf. – Назва з титул. екрану.
9. Касаев Э. В борьбе за нефть Судана [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://opes.ru/1146706.html>. – Назва з титул. екрану.
10. Ebel R.E. Energy and Geopolitics in China: Mixing Oil and Politics / Robert E. Ebel. – Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies, 2009. – 65 p.
11. Arms Transfers to Sudan, 2004–2006 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.humanrightsfirst.org/pdf/CAH-081001-arms-table.pdf>. – Назва з титул. екрану.
12. Grawert E. Cross-border Dynamics of Violent Conflict: The Case of Sudan and Chad / Elke Grawert // Journal of Asian and African Studies. – 2008. – Vol. 43, № 6. – P. 595–614
13. Zhao Hong. China-U.S. Oil Rivalry in Africa [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://openarchive.cbs.dk/bitstream/handle/10398/7411/zhao_clean.pdf?sequence=1. – Назва з титул. екрану.
14. Ford N. Sudanese Tinderbox Threatens Oil Industry / Neil Ford // Energy Economist. – June 2008, Vol. 320. – P. 3–6.